

Рецензії

Ольга ХАРЧИШИН

НОВА ФОЛЬКЛОРИСТИЧНА ПРАЦЯ ПРО ЛЕМКІВ І ЛЕМКІВЩИНУ

**Бодак Я. Лемківщино моя мила... Пісні
Анни Драган з Галицької Лемківщини /
Ярослав Бодак. — К. : Український
рейтинг, 2011. — 372 с.**

Кожне нове видання про традиційну культуру, зокрема фольклор, українців Лемківщини, Надсяння, Холмщини чи Підляшшя варте особливого поцінування. Бо це крок до збереження історичної пам'яті про ті етнографічні групи українців, що зазнали брутальних депортацій та асиміляційного розчинення внаслідок злочинної змови комуністичних режимів СРСР та Польщі після Другої світової війни. Справжнім відкриттям для української фольклористики постала спадщина народної співачки *Анни Драган* (1903—1986) завдяки праці відомого дослідника лемківської культури *Ярослава Бодака*.

У збірнику «Лемківщино моя мила...» подана вражаюча як для однієї співачки кількість пісень — 660 (!). Анна Драган представляє пісенну культуру північної Лемківщини (с. Розділля колишнього Горлицького повіту Краківського воєводства у Польщі) — споконвічного українського краю, мешканці якого були насильно виселені в Радянську Україну чи в західні терени Польщі унаслідок депортацій 1945—1946 рр. та злочинної акції «Вісла» (1947). Отож ці записи дуже важливі, бо у свій спосіб документують особливості культурного життя лемків до трагедії їх депортації. Пісні А. Драган записував Я. Бодак упродовж 1969—1976 рр. уже в умовах переселення — у м. Бориславі Львівської області.

Сам родом із Лемківщини, автор-упорядник підійшов до звершення своєї праці з відповідальним відчуттям синівського обов'язку, з доброю фаховою підготовкою етномузиколога, із неабияким хистом збирача фольклору. Запропонований збірник — не тільки презентація індивідуального пісенного репертуару виконавиці, а серйозна спроба відтворити народну традицію лемків, передусім Горлицчини.

В аналітичній частині «Лемківщина. Історико-географічна довідка» Я. Бодак засягає на широкі узагальнення стосовно лемків та Лемківщини, висвітлення їх історичної долі, матеріальної та духовної культури, зокрема музичного фольклору. Видно, що ця проблематика є справою життя автора, і він глибоко в ній обізнаний. Власне, ближчим для розкриття змісту збірника є параграф про Горлицький повіт, зокрема необхідні уточнення, що «пісні, записані від Анни Драган (серед них і «Весілля»), репрезентують фольклор не лише села Розділля, але й сусідніх сіл Вапенного та Мащини Великої» (с. 12), на історії та культурі яких коротко зупиняється автор. Оскільки, як дізнаємося, Я. Бодак теж уродженець одного з цих сіл — Вапенного, то було б при-

родним закряяти навіть глибший зріз соціокультурного життя односельців, залучивши, зокрема, більше живих спогадів від старожилів.

Безперечним науковим здобутком автора є спеціальне дослідження обрядовості та музичного фольклору Ґорличчини, передусім весілля. Наукове зацікавлення ним у Я. Бодака розпочалося ще зі студентської лави — з написання дипломної роботи «Лемківське весілля на Ґорличчині» у 1972 році. До цієї праці Я. Бодака заохотив дослідник-ентузіаст лемківського фольклору Михайло Дзіндзьо, який першим почав записувати лемківські пісні, обряди, звичаї від переселенців із Розділля, передусім від Анни Драган весілля. Та ці записи потребували фахового підходу, багатьох уточнень, доповнень, і передусім нотних транскрипцій. «Під час праці над «Весіллям», — зазначив Я. Бодак, — виявилось, що Анна Драган знає величезну кількість пісень різних жанрів [...] Так було записано близько 700 пісень, в основному місцевих, лемківських, та інших українських, що широко побутували на Лемківщині у міжвоєнний період» (с. 363).

Отож, основу збірника склав найповніший опис лемківського весілля із 290 (!) обрядовими піснями (з нотами). Автор вдало застосував композиційну схему літературно-драматичного твору (із дробленнями: дія, картина, сцена), яка дала змогу послідовно вилаштувати всі обрядодії лемківського весілля з їх динамікою та колоритом. Весілля Ґорличчини, за Я. Бодаком, складається з Прологу, двох дій та епілогу. Демаркаційною межею у лемківському весіллі є переїзд молодої до дому молодого. Все, що відбувається до переїзду — *Дія 1*, все, що після переїзду — *Дія 2*. Такий поділ відображає добре збережену архаїку обряду з акцентом на союзі двох родів, а не на церковному шлюбі молодят — значно пізнішому християнському привнесенні. Дія перша відбувається упродовж п'ятниці, суботи, неділі та понеділка й охоплює сім картин, кожна з яких має ще по декілька сцен. Наприклад, *Картина 1*. Дружбівський вечір або відігравання на добраніч: *Сцена 1.1*. Парубоцький танець молодого; *Сцена 2.2*. Відігравання на добраніч; *Сцена 1.3*. Виготовлення вінків. Дівочий танець молодої. Особливо цікавою та цінною для фольклористів є *Дія 2*, що припадає на понеділок, вівторок та середу. У *Дії 2* розкрито низку елементів обряду, що були майже за-

трачені на основному масиві України у 20—30-х рр. ХХ ст., зокрема, у звичаях покладин (комора), почепин, умивання молодої та інших. Блискуче застосовуючи структуральні підходи до викладу емпіричного матеріалу, Я. Бодак вишукував величезний об'єм етнографічної інформації (щодо складу учасників весілля, їх функціональних обов'язків, одягу та весільних відзнак, весільних дій тощо) у вигляді показників-таблиць (с. 310—344).

Автор ретельно й уважно підійшов до відтворення на письмі текстів, які подав, очевидно, з дотриманням рис автентизму, передусім особливостей лемківського діалекту. Фольклорист узяв за правило до кожного тексту вказувати на варіанти у відомих друкованих джерелах, що уможливило побачити локальне крізь призму регіонального та міжрегіонального. Такий принцип подачі текстів Я. Бодак вдало застосував у всьому збірнику.

Окрім весілля, до праці ввійшли пісні різних жанрів — обрядових та необрядових. Детальніше розглянемо структуру вміщеного пісенного репертуару, зважаючи на його нетиповість подачі. Передусім варто зазначити, що основна цінність кожного фольклорного збірника — це тексти (вербальні, нотні, пояснення контексту виконання). Тексти рецензованого збірника — автентичні, добре збережені, грамотно відтворені, а отже — цінні для фольклористики. Упорядкування текстів у збірнику — це спосіб їх зручного прочитання. Ярослав Бодак згрупував пісні, очевидно, так, як це диктував сам матеріал.

Увесь пісенний репертуар Анни Драган вміщено у розділах: Весілля; Хрестинні пісні; Колискові пісні; Календарні пісні; Трудові пісні (польові); Трудові пісні (пастуші); Духовні пісні (легенди); Балади й баладні пісні; Розбійницькі пісні; Мандрівницькі та пісні про еміграцію; Жовнірські пісні, Парубоцькі пісні, Ліричні парубоцькі та чоловічі пісні (лемківські); Ліричні парубоцькі та чоловічі пісні (інші); Ліричні дівочі та жіночі пісні (лемківські); Ліричні дівочі та жіночі пісні (інші); Жартівливі пісні (лемківські); Жартівливі пісні (інші); Корчмарські пісні; Кермешівські пісні; Приспівки до танців; Авторські пісні Анни Драган.

Оскільки календарно-обрядових пісень з голосу А. Драган виявилось досить мало — всього 12 позицій, то автор не вважав за доцільне ще дробити їх за жанрами. Таким чином вийшло, що щедрівки, вес-

нянка, собіткова співанка, жниварські пісні увійшли до однієї групи. Тут варто було б пояснити причини такого слабого представництва календарних пісень в репертуарі А. Драган. Водночас трудові пісні (польові) та трудові пісні (пастуші) розділені осібно. Очевидно, упорядник таким чином хотів зробити наголос на збереженості в досліджуваному репертуарі цих рідкісних в Україні жанрів. В аналітичній частині цієї групи пісень варто було б надати більшої уваги (с. 32) з прив'язкою до конкретної місцевості, конкретного часу та виконавців (Горличчина, 1920—1930-ті рр., родина Анни Драган). Дещо глибше автор вникнув в особливості пастушого репертуару гірських районів Лемківщини, передусім зупиняючись на рідкісних «гояканях» — діалогічних співанках, «за допомогою яких пастухи перемовлялися під час випасу худоби на гірських пасовиськах» (с. 34), та ліричних і жартівливих піснях пастухів. Покликання на варіанти в друкованих джерелах, а точніше їхня подекуди відсутність, ймовірно означають, що пастуші пісні, зокрема т. зв. *гоякання*, мали локальний характер побутування у селах Розділля, Вапенне та Мадина Велика.

Окремою групою (6 зразків) подані й рідкісні в Україні *хрестинні пісні*. Знаємо, що вперше збіркочку хрестинних пісень (22 зразки) записав серед лемків Сяноцької округи І. Бірецький. Вона датована 1838 роком. За оцінкою Р. Кирчіва, «це винятково цінний фольклорний документ, що переконливо засвідчує побутування на території України цього рідкісного жанру народної поезії і спростовує погляд, начебто хрестинні пісні трапляються лише в місцевостях, суміжних з Білоруссю, для якої вони є особливо характерним і поширеним явищем» [1, с. 182]. Також хрестинні пісні з Лемківщини фіксували й збирачі фольклору ХХ століття (Орест Гижа, Василь Хомик). Записи Я. Бодака від Анни Драган вдало доповнюють цю важливу для фольклористів колекцію.

З голосу А. Драган вдалося записати й твори з традиційного лірницького репертуару — т. зв. *духовні пісні* (легенди). Як зазначив Я. Бодак, їх найчастіше співали на вечорницях під час рідзвяного посту (с. 169). Цілком очікуваним для обдарованої виконавиці є добре представлений розділ «Балади та баладні пісні» — всього 36 досить повних текстів на відомі в Україні баладні сюжети. Водночас із збірни-

ка стає зрозумілим, що Анна Драган добре володіла й чоловічим репертуаром, з якого вміщено майже всі відомі його жанрово-тематичні групи — розбійницькі, мандрівницькі, жовнірські, парубоцькі, корчмарські. Представлені й емігрантські пісні, дуже характерні для фольклорної традиції лемків [1, с. 196].

Багатий і строкатий ліричний репертуар упорядник спробував згрупувати за статевим та регіональним принципом водночас, виділивши ліричні парубоцькі та чоловічі (лемківські), ліричні парубоцькі й чоловічі (інші), ліричні дівоцькі та жіночі (лемківські) та дівочі та жіночі пісні (інші). Хоч прокласти межу між «лемківськими» та «іншими» піснями, під якими слід розуміти загальновідомі на всьому просторі України, не завжди можливо, та Я. Бодак досить ретельно підійшов до цього поділу. Серед «інших» він умістив переважно відомі зразки української лірики здебільшого літературного походження, які ввійшли в побутування лемків ще на їхній Батьківщині під культурно-просвітніми впливами. Такі пісні, виконувані лемками, часто набували й їхнього регіонального колориту. Наприклад, один із кращих зразків любовної пісенної лірики «*В кінці греблі шумлять верби*», авторство якого приписують полтавчанинці Марусі Чурай, в репертуарі від Анни Драган зазвучав по-лемківськи:

1. *В кінці греблі квітнуть верби, што я посадила, Нее мого миленького, што-м вірно любива (2).*
2. *Нее мого миленького, поїхав за Десну, Повідав він, же ся верне, лем на другу весну (2) (с. 240).*

Також упорядник виокремив і жартівливі пісні (лемківські, інші), хоча, зауважимо, що жартівливий струмінь більшою чи меншою мірою притаманний майже для всіх жанрово-тематичних груп пісенності лемків. Розуміючи умовність свого групування, упорядник подбав про те, щоб читач без надмірного труду міг знайти цікавий для нього твір за допомогою низки показників (за послідовним порядком, за алфавітом, за наспівом, за пісенною формою, ритмічною структурою — С. 288—304).

Та повернемося до постаті дивовижно обдарованої лемкині Анни Драган. Судячи з її фольклорної спадщини, можемо стверджувати, що ця співачка упродовж життя, передусім за молоду, цікавилася й брала участь у більшості традиційних звичаїв рідного села, бездоганно запам'ятовувала й відповідально ставилася до записів від неї пісень, усвідомлюючи важ-

ливість цієї справи. Це, безперечно, дуже творча особистість, яка й сама докладалась до сучасного життя фольклорної традиції. Її авторські пісні про тугу за Лемківщиною, про свою трагічну долю, як і всіх депортованих лемків, вирваних із рідної землі та розпошених по світах, вражають читача до глибини душі своїм народнопісенним струменем (с. 279—281):

*Горы и долины мы свої лишыли,
Нашы співаночки гвасні зме забыли.
Юж сой не співаме, братя, браташкове,
Так зме ся розышли, як в поли пташкове...
Як я сой помыслю про ту Лемковину,
То я сой запвачу и сто раз в годину (с. 280).*

Такий фольклорний феномен як Анна Драган зобов'язував автора-упорядника до уважнішого та проникливішого висвітлення життя співачки, її родоводу, світогляду, характеру, індивідуальних рис виконавської майстерності тощо. Скупа біографія у Додатку 1 (с. 360—363), на жаль, не заповнює цієї прогалини. Цікаво було б простежити також, як пісенний світ Анни Драган змінився після переселення до Борислава.

Водночас автор сфокусував об'єкт уваги на ширші ракурси лемківської культури. Вдало підібрані у книзі світлини з побуту лемків до депортації та з їхнього культурного життя в останні десятиліття засвідчують, що лемківська культура та ментальність не можуть і не повинні згаснути. Вони відроджуються, зокрема, в нових формах фестивалів, свят... Від себе додаю, що чар лемківських пісень заворожує всіх українців. Зокрема, лемківські пісні

(«Кетъ ми прийшла карта», «Верше, мій верше», «Яньчїк», «Под облачком», «Пиємо, пиємо» та багато інших) зберігають популярність серед студентської молоді Львова вже упродовж кількох поколінь. А трагічна доля лемків не байдужа молодому поколінню, яке співає:

*Там, на Лемківщині, наші місця святі,
Там, на Лемківщині, ще стоять наші хати.
Як ти, Лемківщино, живеш без нас на самоті?
Чи не зогнили, не поржавили хрести
На могилах дідів? [2, с. 89].*

Книга Ярослава Бодака «Лемківщино моя мила... Пісні Анни Драган з Галицької Лемківщини» є невимрущою духовною пам'яткою про лемків та Лемківщину. У посвяті автор, перефразовуючи Велико-го Кобзаря, зазначив: «І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм — лемкам». А сама співачка Анна Драган значення цього книжкового задуму висловила у співанці: «Най будуть щасливы, же ся за то взяли, Най внуку почуют, як бабці співали» (с. 281). Тож, сподіваємось, що ця вагома праця буде широко знана та гідно поцінована і лемками, і всім українським світом.

1. Кирчів Р. Фольклорна традиція лемків / Р.Ф. Кирчів // Кирчів Р. Із фольклорних регіонів України: нариси й статті. — Львів: Інститут народознавства НАН України, 2002. — С. 165—201.
2. Співаник Студентського братства / упоряд. Ю. Пирч, Н. Глушко, А. Нога, М. Калиняк. — Львів: ЛММГО Студентське братство ЛНУ ім. І. Франка, 2009. — 272 с.